

Föreläsningsserien om fundamentalism i Göteborgs universitets aula inleddes den 7 oktober med ett samtal med rubriken: Vad är fundamentalism? Deltagare var Inga Brandell, statsvetare från Uppsala universitet, Jonathan Peste, religionsvetare, Göteborgs universitet, Helena Lindholm Schulz, fredsforskare, Göteborgs universitet. Moderator var Johan Öberg från Centrum för kulturstudier vid Göteborgs universitet. Hela serien om åtta föreläsningar är en uppföljning på en föreläsningsserie som hölls för fyra år sedan: Hur kunde det hända?

Fundamentalism – det innebär en hel rad olika sorters motstånd mot det som händer i världen i dag. Vems intressen tjänar de fundamentalistiska rörelserna och vad är fundamentalism? Det frågade Johan Öberg och inledde därmed föreläsningsserien om fundamentalism i Göteborgs universitets aula.

– Fundamentalism är ett begrepp som förekommer mycket i massmedia i dag, konstaterade Jonathan Peste. Man talar om kristna fundamentalister i USA, om judar på Västbanken, men främst talar man förstås om muslimska fundamentalister. Begreppet används på ett nedvärderande sätt – det handlar om extrema religiösa fanatiker som gärna tar till våld och som förtrycker framför allt kvinnor. Det är människor som tycker att religionen ska genomsyra allt i samhället och livet. Men det sätt man använder ordet fundamentalist på innebär ofta antingen en grov förenkling eller att man påstår något ganska intetsägande.

– För alla troende vill väl i någon mening att religionen ska genomsyra hela livet! Och när det står i skolans värdegrund att den svenska skolan ska vila på kristen etik, betyder det då att Sverige är fundamentalistiskt?

Själv begreppet fundamentalism uppstod i USA på 1920-talet och handlade då om bokstavstroende kristna som ville gå tillbaka till vissa fundament i de "heliga" skrifterna, förklarade Jonathan Peste. Därifrån har begreppet spritt sig.

– Gemensamt för de fundamentalistiska rörelserna är att de vänder sig mot det moderna samhället, trots att man använder sig av till exempel modern vetenskap och teknik. Man är emot sekularisering och pluralism och att man delar in världen i gott och ont. Ett mindre belastat uttryck kanske vore religiös radikalism.

För Inga Brandell, som just kommit hem efter två år vid Svenska Institutet i Alexandria, innebär hemkomsten något av en kulturchock. Hon kommer från ett land där tron på Gud betraktas som så självklar att man inte ens ifrågasätter den.

– Vad är fundamentalism? lyder frågan för kvällen. Är det inte något skumt med den frågan? undrar Inga Brandell. Man påstår att det är en generell fråga men visst handlar den om islam?

För när man till exempel säger att fundamentalistiska terrorister varit framme, nog menar man muslimer och inga andra?

Egentligen borde en annan fråga ställas, menade Inga Brandell. Man borde fråga vilka hållningar den pågående globaliseringen öppnar för? Kan vi exempelvis ha både frihet och demokrati när vi inte längre nöjer oss med att befinna oss inom nationen?

– Tänk om det är så att den muslimska kultursfären har större möjligheter att utnyttja de fördelar globaliseringen ger, än vad vi har? De tankar som finns inom islam har ju inte särskilt mycket med nationer, folk eller gränser att göra!

Tidigare badade hela den muslimska världen av en gemensam uppfattning om att man var troende. Nu diskuteras religionen på ett sätt som är alldeles nytt. Många vill rensa i traditioner om hur saker ska förstås och bekämpa vidskepelse.

– Men sedan finns det också de som vill placera sig utanför historien och koppla sig direkt till 600-talet, till det uppenbarade ordet. En del rörelser bygger upp skolor och

hälsovårdsinstitutioner och utgör en del av samhällets utveckling. Men att religionen diskuteras så mycket bidrar paradoxalt nog till en sekularisering av samhället. Frågan är alltså komplex, man kan inte dela in världen i en demokratisk och en fundamentalistisk del.

Helena Lindholm Schulz höll med om att man med ordet fundamentalist oftast menar en muslim, även om man pliktskyldigast kan tala även om andra rörelser.

– Man påstår att fundamentalisterna vill ha en bokstavstrogen tolkning av till exempel Koranen – men vad skiljer en bokstavstrogen tolkning från andra tolkningar?

Tolkningar är det ju hur som helst.

Fundamentalismen framställs ofta som en reaktion mot globaliseringen, som utgör ett hot mot familjen, religionen och platsen där man bor.

– Men det man reagerar emot är snarare en exkludering, att västvärlden dominerar så väldigt vilket leder till att man själv känner sig underlägsen. Varor sprids så snabbt och med dem budskapet om hur man bör leva, vilket innebär en fara för inneboende kulturella värden.

Det paradoxala är att fundamentalismen både är ett hot mot och en del av globaliseringen.

– Al-Qaida är exempelvis ett globalt nätverk som stöder stridande parter i Afghanistan och på Balkan. Militära hot är inte längre kopplade till territorier.

I stället för fundamentalism vill Helena Lindholm Schulz använda begreppet politisk religion.

Efter föreläsningen ställde publiken frågor, bland annat om hur religionen kan bli överdriven och därmed leda till fanatism.

– Men det som är speciellt i dag är att vi har flera miljoner muslimer som lever utanför den muslimska världen, påpekade Inga Brandell. Självklart måste de ställa sig frågor, både om västvärlden och om hur de ska förhålla sig till den egna traditionen.

Thomas Hylland Eriksen är socialantropolog vid Universitetet i Oslo och författare till ett stort antal böcker. Den 16 oktober höll han en föreläsning i aulan i Göteborgs universitets huvudbyggnad över temat: Ögonblickets tyranni: Fundamentalism i informationssamhället.

– **Efter kriget fanns det stora förhoppningar på det moderna, påpekade Thomas Hylland Eriksen vid sin föreläsning. Det moderna skulle innebära ökad rationalitet, inte bara inom produktionen utan också av tanken. Religion och etnisk identitet skulle bli mindre viktigt.**

Men paradoxalt nog blev det tvärtom.

Tvärtemot vad man skulle kunna förvänta sig växer de fundamentalistiska rörelserna sig allt starkare. Fast vem är egentligen fundamentalist? Ja, inte vi själva förstås, det handlar alltid om någon annan.

– Dem som vi ser som fiender buntar vi ihop och säger att de är fundamentalister. Men vad är fundamentalism egentligen? frågade Thomas Hylland Eriksen. Till stor del handlar det om en reaktion på en kaotisk värld, man struntar i all den mångfald som finns i dag och vill ha någon sorts stagnation.

Det finns många olika former av fundamentalism. Även om man i första hand associerar till religiös fundamentalism kan man även finna bokstavstroende inom exempelvis vetenskapen.

– Tanken att allting kan förklaras med Darwins utvecklingslära leder också till en sorts fundamentalism som paradoxalt nog inte skulle ha uppskattats av Darwin själv. Han var en betydligt mer ödmjuk person som absolut inte trodde att han hade alla svar på vetenskapens många frågor. Fundamentalismens motsats är pluralism, självkritik, förmåga att hela tiden ta in nya kunskaper och utvecklas. Det är den grund äkta vetenskap vilar på.

Det som följde på modernismen, postmodernismen, innebar en resignerad hållning, man hade gett upp alla försök att skapa ordning i kaos.

– Det är denna resignation som på många sätt gör att fundamentalistiska synsätt blir lockande. Men också informationsteknologin. När man kan få så mycket information via nätet har många trott att det skulle innebära bokens död. Men det stämmer inte – det har aldrig getts ut så mycket böcker som nu. När nya kanaler dyker upp på tv tror man att det sker på bekostnad av de gamla. Men inte heller det är sant, de gamla lever vidare. Vad som hänt är att vi fått mer av allt, vi lever i en sorts upplyst förvirring där det är omöjligt att smälta alla intryck.

En skillnad mellan dagens informationssamhälle och gårdagens samhälle är att man kan välja bort information på ett helt nytt sätt i dag.

– Den som läser en tidning får information om allt möjligt, även sådant man inte söker i första hand. Den som söker på Internet missar förstås allt det han inte letar efter. I dag får man få en alltmer selektiv information, man läser bara det man vill. Och där finns förstås en grogrund för fundamentalism.

Att fundamentalismen får ett uppsving beror bland annat på ett behov hos människor att finna en enkelhet i tillvaron, menar Thomas Hylland Eriksen. Det är lockande med någon som vet alla svar, något som kan fungera som en motvikt mot det postmoderna kaoset.

– Det finns ett enkelt sätt att känna igen en fundamentalist. De saknar humor. Den som kan skämta har förmåga att se saker på ett annorlunda sätt, att inte ta allt för givet, det kan inte fundamentalisten.

Efter föreläsningen fick publiken möjlighet att ställa frågor. Bland annat frågades hur man i västvärlden egentligen skulle bemöta ökningen av fundamentalism.

– Det finns inga enkla svar på den frågan. Men det absolut sämsta man kan göra är att bemöta fundamentalism på ett fundamentalistiskt sätt. Man måste hela tiden vara medveten om att man själv kan tänka på ett trångsynt och intolerant sätt och ständigt bekämpa dessa tendenser. Något annat botemedel kan jag inte se.

The origin of species: Art in the age of Neo-Liberalism

Så löd titeln på det föredrag Joseph Backstein höll den 23 oktober i Göteborgs universitets huvudbyggnad i Vasaparken. Joseph Backstein är chef för the Institute for Contemporary Art i Moskva, Ryssland.

– Jag kommer från en mycket fattig familj och växte upp i Sovjetunionen. I mitt sovjetiska pass stod det att jag var jude. Det innebar en dubbel stigmatisering – att vara utan pengar och att dessutom vara av judisk härkomst.

Det förklarade Joseph Backstein för en fullsatt lokal den 23 oktober.

Joseph Backstein är chef för Institute for Contemporary Art i Moskva. Han berättade i sitt föredrag om hur den moderna konsten utvecklats i Ryssland och om hur konsten till slut blivit så abstrakt att titeln på ett verk sa mer är själva konstverket i sig om vad verket föreställde.

– Rysk konst handlar sällan om skönhet. Den kan handla om starka känslor eller ha ett politiskt budskap, men att bara vara vacker är något rysk konst sällan är. Under sovjettiden skulle konsten representera proletariats sätt att tänka. Det innebar att partiet tog kontroll över konstnärerna.

Ryssland var under sovjettiden en polisstat, menar Joseph Backstein.

– Stalins regim var mer totalitär än Hitlers någonsin var. I Tyskland fanns åtminstone någon form av oberoende och en gnutta ekonomisk frihet. Men i den sovjetiska planekonomin var allt sådant borta, allt var kontrollerat och bestämt.

Sovjetunionen kollapsade 1991. Det innebar inte bara att ett visst politiskt system försvann utan också att nya politiska grupper såg dagens ljus.

– Den typ av terrorism som finns i dag fanns inte innan Sovjets fall. Då hade terrorismen alltid någon koppling till KGB eller CIA. Nu finns ju inte den förbindelsen längre. Sovjetunionens existens innebar ändå att det fanns en sorts stabilitet i världen. Det kommer att bli svårt att hitta nya former för stabilitet och säkerhet.

Att världen förändras märks överallt. Inte minst inom konst, film, teater och litteratur. Men vilken typ av konst som kommer att uppstå under 2000-talet är det svårt att sja om.

– Sovjetunionens fall innebar ett slags slut på ett ideologiskt krig, där kapitalismen gick segrande ur striden. Det här var kanske bra på flera sätt men innebar också framväxten av en internationell industri inom de olika kulturområdena som inte är särskilt bra för att dessa områden ska utvecklas. Vad som har hänt är att det inte längre finns någon anledning att skilja mellan högt och lågt i konsten, vem som helst kan vara konstnär. Paradoxalt nog innebar Sovjetunionens död även döden för liberalismen, allt styrs numera av kommersiella krafter.

Den angloamerikanska dominansen inom allt fler områden blir bara större.

– Kan vi inte använda det formspråk som förstås i den anglosaxiska världen utsluts vi ur den kulturella gemenskapen, påpekade Joseph Backstein. Även när vi samtalar just nu sker det ju på engelska, något annat vore inte möjligt. Så frågan är om vi går mot en större frihet eller om marknadskrafterna kommer att ta över världen helt?

Salih Khaled är statsvetare vid Center för Mellanösternstudier i Odense. Den 30 oktober höll han ett föredrag med rubriken Islamism: Maktens spegelbild.

Som muslim hamnar man ständigt i försvarsställning när islam kommer på tal, förklarar Salih Khaled vid sitt föredrag i Göteborgs universitets huvudbyggnad. Men det är skillnad på muslimer och islamister och verkligheten är mer komplicerad än vad debatten ger sken av.

– I Europa har man haft ett par hundra år på sig att lära sig frihet och demokrati. Men den muslimska världen har varit i det närmaste oberörd av denna utveckling. När dessa tankar väl når dit, kommer de som ett paket av förändringar som ska ske så snabbt som möjligt, det gäller ju att hinna i fatt Europa. Men det är inte så lätt, även Europa utvecklas ju hela tiden.

Salih Khaled påpekar att det är skillnad på muslimer, som tillhör en viss religion och islamister, som ger religionen en politisk tolkning. Han menar också att debatten om muslimer och islam ofta är väldigt ensidig och att ordet fundamentalism, som har en väldigt dåig klang, inte bör användas.

– Det är viktigt att komma ihåg att det finns 25-30 muslimska länder i världen och att skillnaderna mellan exempelvis Nordafrika, Pakistan och Turkiet är väldigt stora. De frågor om hur man ska förhålla sig till västvärlden får därför olika svar. Ska man behålla det specifikt muslimska och avstå från det främmande? Ska man ta tillvara det som är bra i västvärlden, som vetenskapliga framsteg och teknik, men förkasta annat? Eller ska man modernisera sitt land helt och hållet? Och hur ska man förhålla sig till islam? Vad man svarar på dessa frågor beror på de olika ländernas skilda erfarenheter och olika politiska system mer än på det faktum att de är muslimska. Algeriets försök med demokratiska val i början av nittiotalet, där muslimska fundamentalister vann stort, stoppades av militären. Men det är inte så enkelt att det i Algeriet går att sätta likhetstecken mellan muslim och fundamentalist.

– De fundamentalistiska grupperna hamnar ständigt i konflikt med regeringen som de uppfattar som allt för västerländsk. Men de kommer inte alltid överens med det religiösa etablissemanget heller, eftersom dessa inte accepterar en politisk tolkning av Koranen. De som söker sig till de islamitiska rörelserna är ofta människor som kommer från landet in till staden och slås av alla orättvisor. Det är där basen för de fundamentalistiska rörelserna finns.

Egypten är ett land där statsmakterna prövat att öppna upp för västerländskt inflytande men där islamitiska krafter trycker på underifrån.

– Där har staten allt mer dragit tillbaka stöd till hälsovård och skolor vilket drabbar dem som har det svårast. Men de som har det sämst kan få hjälp av olika islamitiska grupper som samtidigt binder dessa människor politiskt till sin rörelse.

I Iran är islam stadsreligion.

– Iran är intressant för där pågår en väldig debatt om hur islam ska fungera som ideologi. Prästerna vill förstås behålla makten men kritikerna är väldigt sofistikerade. Får vi ett sekulariserat politiskt system i den islamska världen får vi det i Iran. För det är där islam varit vid makten som kritiken är som starkast.

Att islamismen kunnat växa sig stark beror till stor del på bristen på demokrati i den muslimska världen samt på ett utbildningssystem där många inte får arbete, menar Salih Khaled.

– Man får också komma ihåg att strukturerna i den muslimska världen till stor del är påtvingade av väst. Därför finns en stor misstänksamhet mot västerländska idéer som liberalism och demokrati.

Ändå är Salih Khaled optimistisk när det gäller framtiden.

– Om Europa efter alla sina blodiga krig har hittat en väg, varför skulle då inte länder utanför Europa kunna lära sig? Kanske måste det till fler konflikter först, innan utvecklingen vänder?

Men alla ismer, som nationalsocialism och kommunism har gått över – varför inte islamism också? När demokratiska val anordnas, när folk ser alternativ till extrema rörelser, då finns det en chans att dessa tappar sin attraktionsförmåga och försvinner av sig själva.

Ludvig Igra, psykoanalytiker och författare till bland annat *Den tunna hinnan, Mellan omsorg och grymhet*, föreläste den 6 november över temat: Vem är "fundamentalist"?

– När jag traskade upp för trappan till universitetsbyggnaden stod där fullt med folk som inte kom in. Även jag möttes av en stängd dörr och fick stå där och stirra. Och då kom jag att tänka på att just så kan man ibland känna när man ställs inför en annan människa – att det är stängt och slutet.

Som tur var kom föredragshållaren Ludvig Igra till slut in i Göteborgs universitets huvudbyggnad i Vasaparken, till en aula fylld med folk som ville få svar på frågan "Vem är fundamentalist?"

– När man möter en annan människa i sin vardag kan man ibland känna att allt den människan står för är färdigt, inget får förändras. Det är kanske så vi tänker oss en fundamentalist, började Ludvig Igra sin föreläsning och vände sig sedan om mot den målning som pryder väggen bakom talarstolen i aulan. Målningen, av Carl Larsson, har ett fornnordiskt motiv med blonda människor i vikingadräkter, en runtsten och i bakgrunden asken Yggdrasil.

– Det som utmärker det här konstverket är frånvaron av konflikt, påpekade Ludvig Igra. Det finns något statiskt över målningen som framställer ett tänkt förflutet, utan disharmoni eller sprickbildningar. Kanske är det så här nynazisterna tänker sig Sverige om de fick som de ville, då alla främmande element rensats ut? Nazismen bygger på en idé om nationalstaten som växte fram under 1800 -talet och vad som är märkligt med den idén är att den presenteras som urgammal, trots att den är så ung.

Frågan för dagen var vem som är fundamentalist.

Och Ludvig Igra konstaterade att begreppet i huvudsak används av västliga kulturer när man talar om andra.

– Ordet fundamentalist låter väl egentligen som något bra? Ett fundament, det är väl det vi alla söker, en platta att stå på? Men med fundamentalist menar man något statiskt, någon som tror att man kan gå tillbaka till en tidigare identitet, ett skeende i historien som egentligen aldrig funnits. Det är som när radikala muslimer drömmer sig tillbaka till Kalifatet på 700-talet. De har naturligtvis ingen aning om hur det var då, men de har en vision och söker ett fundament att stå på.

Fundamentalistiska rörelser verkar växa sig allt starkare. Vad kan det bero på? Det har med det moderna att göra, menar Ludvig Igra.

– Inga givna regler gäller, jag skapar mig min egen individualitet, att vara moralisk, varför ska jag vara det? Det finns ingen självklar plats att glida in i – i en sådan situation får det totalitära sinnestillståndet en oerhörd attraktionskraft.

Hitler, som brukar användas som ett exempel på en antingen demonisk eller galen ledare, hyllades av de flesta i Tyskland på trettioalet. Även de bildade. Hur kunde man låta sig förföras och varför vill man bli förförd?

– Varför är vi så moraliskt bräckliga? Innan vi provats vet vi inte var vi har varandra. Och framför allt – vi vet inte var vi har oss själva. För det mesta fungerar vi ju hyggligt som goda samhällsmedborgare, men när vi provas kan det gå fort.

Som för den serbiske rektorn i en skola i Bosnien där eleverna bestod av både serber och muslimer.

– Denne man hade varit en helt vanlig rektor i många år. Men under kriget förvandlades han på tre månader till övertygad serbisk nationalist. Han ledde en attack mot sin egen by och lät skjuta ihjäl 150 muslimska elever – elever på sin egen skola.

Rektorns närmaste granne var muslim. De hade alltid levt som goda grannar. Hans bägge söner dödades vid attacken.

– Och vad jag undrar över är vad som skulle ha hänt om det inte blivit krig? Om man föreställer sig en alternativ verklighet där den här gamle rektorn pensionerats, suttit vid ett gammalt olivträd och ätit solrosfrön, hälsat på forna elever när de gick förbi. Om man då hade kunnat viska i hans öra: I en annan värld, parallell med denna, hade du just dödat den där eleven du hälsade på, hade han trott på det då? Om han aldrig prövats?

Fundamentalism – vad är det egentligen?

– Vi människor har ofta ett behov av en fiende, någon eller något vi kan kämpa mot. Som psykoanalytiker kan jag se det hos mina patienter. Det finns till exempel gediget olyckliga relationer som ingen kan få isär. Du är roten till mitt onda, säger hon. Om det bara inte vore för dig, säger han. Så varför lämnar de inte varandra? Det kusliga är att själva olyckan kan bli själva meningen med livet! Ett par som i trettio år talat om att de är en plåga för varandra – finner varandra i just denna plåga.

När deras relation börjar bli bättre, då känns den med ens oviss.

– Det leder till desorientering. Om man inte längre grälar, vad ska man då tala om? Men en viss osäkerhet, att den andre får förbli något av en gåta, är nyttigt i alla relationer.

Det är människans behov av att känna trygghet och samhörighet som kan leda till ett slutet och totalitärt tankesystem. Men också till motsatsen.

– Dessa känslor kan förstås också leda till att man ser den andre och försöker införliva i sitt eget liv det främlingen representerar. För min trygghet berikas ju när jag inte stänger av utan tvärtom släpper in främlingen.

Den insikt man behöver är att enkla svar sällan är sanna.

– Jag är en ganska vankelmodig person, vilket jag ofta beklagar. Men kanske borde man tvärtom vara glad över sin obeslutsamhet, sin osäkerhet och oförmåga. I längden är det ju trots allt roligare att leva i en värld där man ser komplexiteten, där man förstår att verkligheten är motsägelsefull, där det svar jag söker inte är självklart i alla lägen.

Lisbeth Lindeborg, statsvetare och författare, bosatt i Tyskland, föreläste den 20 november över temat: Kvinnans ställning i samhället – ett mått på civilisationens framsteg? Debatten om konflikten mellan västvärlden om islam efter 11 september.

– Det är ett dystert och ömtåligt ämne jag kommer att ta upp i dag. Ibland är verkligheten ju så svår att man bara vill blunda för den. Så inledde Lisbeth Lindeborg sin föreläsning som skulle leda till en ganska upprörd debatt mot slutet av kvällen.

Lisbeth Lindeborg började sin föreläsning med att konstatera att fundamentalism är något som oftast förknippas med islam men som också finns på andra håll.

– Fundamentalism finns ju inom kristendom, judendom, hinduism men det finns också en sorts ekologisk och feministisk fundamentalism. Det som gör den islamska fundamentalismen, eller islamismen, speciell är att den har en så bred plattform, en förankring i själva samhällets bas, eftersom man inte kan tala om en sekularisering i den muslimska världen.

Lisbeth Lindeborg påpekade att man måste göra skillnad mellan islam och islamism, och att det finns väldiga olikheter mellan hur islam tolkas beroende på i vilket land eller i vilken region man bor, och beroende på om man befinner sig på landsbygden eller i stan.

– Generellt sett har utvecklingen gått framåt i den muslimska världen men de allt starkare fundamentalistiska rörelserna medför att framåtskridandet på många håll nu går tillbaka. Afghanistan var ju ett skräckexempel, och även om situationen förbättrats för kvinnorna där så går det mycket långsamt. Där driver kvinnoorganisationen Rawa på utvecklingen inte minst genom samarbete mellan "de mest förtryckta kvinnorna i världen", som de kallar sig, och kvinnor i väst. I Turkiet, för att nämna ett mer liberaliserat land, finns nya lagar om jämställdhet som fungerar någorlunda i städerna men inte exempelvis i landet östra del, Anatolien, som är mycket traditionellt. I Turkiet hotas just nu en kvinnlig jurist av fängelse för att hon försvarat kvinnor som blivit sexuellt utnyttjade av militär och polis. Hon anklagas för att ha dragit sitt lands ära i smutsen. I Saudiarabien lever kvinnor och män i två skilda världar och i Iran går utvecklingen visserligen framåt, så att kvinnor till exempel kan ägna sig

åt idrott, men det går inte särskilt fort. I Algeriet har många kvinnor hamnat bakom slöjan efter befrielsekriget och i Egypten, där det fanns en stark organiserad kvinnorörelse redan på tjugotalet, har det visserligen skett vissa öppningar men där har fundamentalismen ett av sina starkaste fästen.

För Lisbeth Lindeborg är just kvinnans ställning i ett samhälle ett bra kriterium på civilisationsprocessens framsteg.

– Det är ett konkret och handfast mått, något att ta på. För om man ser demokrati och ett accepterande av mänskliga rättigheter som en förutsättning för ett gott samhälle måste det förstås innefatta alla medborgare, även kvinnorna. Jämför man den muslimska världen med den västerländska måste man då konstatera att västvärlden hunnit längre i civilisationsprocessen. Men vi ska inte förhäva oss – här återstår också en hel del att göra och vi får heller inte glömma vår förfärliga historia med häxprocesser och utestängande av kvinnor i det offentliga livet.

Det var när Lisbeth Lindeborg kom in på ämnet slöjtvång som en del av publiken protesterade.

– Jag kan inte arabiska och har därför inte själv läst Koranen i original, men enligt Bassam Tibi, en av vår tids främste experter på islam och själv muslim, står det

ingenstans i Koranen att kvinnor ska bära slöja. Han anser att slöjtvång är ett absolut tecken på förtryck, à propos det nu så diskuterade fallet vid tv här i Sverige, där en kvinna nekades anställning på grund av sin slöja.

– Varför tror alla i väst att slöjor är diskriminerande? frågade då en kvinna i publiken, som

menade att det tvärtom var diskriminerande att inte tillåta kvinnor att bära slöja om det är deras eget val. En man i publiken påpekade att han själv läste Koranen dagligen och att där visst står att kvinnor ska dölja sitt hår.

Det uppstod en ganska upprörd debatt som avslutade kvällen, där åsikterna gick isär om vad slöjan egentligen innebär och om vad som i själva verket sägs i Koranen.

Onsdagen den 27 november var den sista sammankomsten i serien om fundamentalism vid Göteborgs universitet. Rubriken man diskuterade kring var: Hur blir framtiden? Demokrati vs fundamentalism
Deltog i samtalet gjorde Ulf Bjereld och Marie Demker, båda statsvetare från Göteborgs universitet, Amanda Peralta, idéhistoriker från Göteborgs universitet samt Disa Håstad, journalist på Dagens Nyheter.
Moderator var Johan Öberg från Centrum för kulturstudier vid Göteborgs universitet.

Vi har dekonstruerat begreppet fundamentalism under de föreläsningar som hållits, påpekade Johan Öberg när han öppnade samtalet. Vi har inte kunnat komma fram till att begreppet fundamentalism betecknar en politisk realitet utan visat att det snarare handlar om en journalistisk eller propagandistisk term.

Men vad som kommer att hända i framtiden – ja, det brukar det vara svårt att få forskare att sja om.

– Fundamentalism är ett ord som för ett antal år sedan användes om dem som trodde på Bibelns bokstav, påpekade Marie Demker som inledde samtalet. Det vill säga, de trodde på den svenska översättningen från 1917. I dag används begreppet mer brett om alla dem som anser att det finns ett entydigt sätt att leva.

Det är när man inte kan ändra ståndpunkt oavsett vilka fakta eller argument som förs fram, när den uppfattning man har inte är falsifierbar, som man blir fundamentalist. Fundamentalism står alltså i motsats till vetenskap.

– Den som exempelvis anser att hårda fängelsestraff bör utdömas för sexualbrott utan att ha något argument, eller inte utsätter sitt argument för någon som helst prövning, är fundamentalist i den här frågan. Religion bygger ofta på föreställningar som inte kan falsifieras och därför bör, enligt min mening, ett samhällssystem inte byggas på religiös grund.

Vårt språk spelar stor roll för hur man uppfattar tillvaron, påpekade Marie Demker.

– Talar man om befrielsekamp eller om terrorism, om protestdemonstrationer eller om kravaller? Ord som rasism, terrorism, diskriminering, krig används ofta när vi brännmärker andra. Vi borde tänka på att vi med dessa ord placerar oss själva på de godas sida och de andra på de ondas. Vi bör vara rädda om orden. Utan eftertanke och kunskap riskerar vi alla att bli fundamentalister.

Den västerländska demokratin – vad är det för något? Enligt Marie Demker bygger demokratitanken på den naiva uppfattningen att vi människor är solidariska och intresserade av att ta ansvar för oss själva och varandra.

– Tvärtemot många andra som hävdar människans egenintresse tror jag att den här naiva människosynen är ganska riktig. Människor vill leva tillsammans och är beredda att avstå från mycket av sitt egenintresse för att kunna göra det. Men den ökade individualiseringen innebär ett hot. För det finns en paradox i detta att de fundamentalistiska krafterna ökar samtidigt som individernas möjligheter till egna uppfattningar också blir större. Ett starkt medborgarskap där omsorgen om ens nästa ställs i centrum är den medicin jag kan se. Vi måste visa varandra respekt, som inte likt tolerans bygger på likgiltighet utan på omsorg, vilket bland annat innebär att man säger ifrån om exempelvis en annan människa hånas eller förnedras.

– Vi som upplevt framväxten av det moderna samhället har nog haft en stark tro på framtiden och vetenskapen, menade Disa Håstad i sitt inlägg. Och religionen trodde vi nog skulle försvinna. Men mot den västerländska demokratin har orientaliska

begrepp stått, som stammen, släkten, traditionen. I exempelvis det osmanska riket, varifrån Atatürk kom, fanns det kollektiva rättigheter för olika folk. När Atatürk försökte modernisera Turkiet var det här en sak han ville ändra på. Han ville ha ett enda medborgarskap och ett enda språk. Det är detta vi i väst inte riktigt förstår.

Olika värden står emot varandra – individens frihet ställs mot religion och klan.

– Sovjetunionen sades vara ett imperium där de olika folken hade sina rättigheter men i praktiken stämde inte detta. Man fick gärna dansa folkdans men för övrigt gällde det att rätta sig efter det ryska. Å andra sidan, om man bara kunde ryska gick det att komma ganska långt i hierarkin, vilket ursprung man än hade.

Tjetjenien hör till de områden som moderniserats och sovjetiserats. I sin befrielsekamp har man inte fått mycket hjälp förutom från muslimska länder som bland annat skickat soldater.

– I Tjetjenien är människor varmt troende men de är inte doktrinära, påpekade Disa Håstad. Risken finns nu att de tvingas in i en position där de inte alls vill vara. Särskilt om Bush och Putin kommer överens om att tillsammans bekämpa terrorismen och behandla alla lika, kan situationen i Tjetjenien bli mycket oroande.

Amanda Peralta berättade i sitt inlägg att hon just kommit hem från en resa till Argentina och att det hon sett där gett henne en annan syn på fundamentalism.

– Fundamentalism brukar ställas i motsats till demokrati men jag tycker att motsatsen snarare är tankefrihet. När man börjar tänka på egen hand, när man inte bryr sig om dogmerna, då skapar man en motkraft till fundamentalism.

De erfarenheter Amanda Peralta har med sig från Argentina kan sammanfattas i ordet fattigdom:

– Extrem fattigdom gör demokratin ineffektiv. En demokrati som inte kan hindra att medborgare dör i hunger framstår inte som värd att försvara. I Argentina råder totalt ekonomiskt kaos. I april ska det hållas val och många ser valet som en fälla. Ingen tror på politiken och det slagord som hörs på gatorna i Buenos Aires lyder: Alla ska bort.

Olika opinionsmätningar visar att inte en enda av de kandidater som finns i dag skulle få mer än 15 procent av rösterna.

– Hur ska man förhålla sig till fattigdomen? Det är en fråga som handlar om demokratins överlevnad, menade Amanda Peralta. Marknadstalibanerna håller på att äta upp demokratin inifrån.

Ulf Bjereld inledde sitt inlägg med att konstatera att det enda vi kan säga om framtiden är att vi ingenting vet.

– Det tydligaste tecknet på fundamentalism är att man gör anspråk på att kunna uttala sig om framtiden. Fundamentalism och ödestro går hand i hand.

Demokratin är endast ett medel, inte ett mål och får aldrig tas för given. Det kan komma andra idéer som bättre värnar om människors lika värde, det vet vi ännu inget om.

Två ord är viktiga i en demokrati: medborgarstyre och rättsstat.

– Det är farligt när ordet demokrati börjar ersättas av andra ord, som legitimitet till exempel. Demokrati handlar om medborgarstyre och är något annat än frågan om vissa politiker har legitimitet att handla som de gör.

Rättsstat – det innebär att medborgarna har vissa grundläggande rättigheter, som yttrande- och åsiktsfrihet till exempel.

– I kampen mot terrorismen har USA vidtagit en rad åtgärder som strider mot rättsstaten. Godtyckliga arresteringar och strypande av ekonomiska tillgångar för en enskild hör inte hemma i ett rättssamhälle, den enskilde måste kunna försvara sig. Och åtgärder som man påstår att man sätter in för att lösa tillfälliga problem har en

tendens att bli permanenta.

Det är främst Sverige som protesterar mot den senaste tidens brott mot rättssäkerheten i kampen mot terrorismen.

– I de flesta andra länder är man oförstående till reaktionerna i Sverige. Man anser att det är viktigare att bekämpa terrorism än att värna om enskildas grundläggande rättigheter.

Efter de fyra korta föreläsningarna fick publiken möjlighet att ställa frågor.

En man undrade om fundamentalism främst förekommer hos grupper som känner sig hotade.

– Man tänker sig väl gärna att det är så, menade Ulf Bjereld, men det finns också exempel på motsatsen. Ku Klux Klan får väl betraktas som en fundamentalistisk rörelse vars medlemmar kom från den vita medelklassen. De befann sig förstås i överläge men kände ändå att deras position var hotad.

Det finns ju ingen fundamentalism i västvärlden, varför är då alla så rädda för den? frågade en annan åhörare.

– Fundamentalism finns ju som attityd i högsta grad även i väst, menade Ulf Bjereld. Det finns många som ideligen använder ordet "måste", som menar att det bara finns en enda väg att gå, de är fundamentalister på olika sätt.

Johan Öberg avslutade serien om fundamentalism med att påpeka att problemen på många sätt hänger samman med fattigdom och utanförskap. Han hoppades också att en liknande serie om ett aktuellt ämne skulle kunna tas upp i vår.